

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ערש"ק פרשת בלק שנה ב' גליון 97

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל chagitben@neto.net.il

הנושא: התרנגול מרמז על ישראל בגלותם

אותה שעה נרדם ועבר הזמן). אמר: שמע מינה, לאו אורח ארעא למעבד הכי, (תהילים קמ"ה, ט') "ורחמיו על כל מעשיו" כתיב, וכתיב (משלי י"ז, כ"ו) "גם ענוש לצדיק לא טוב".

והנה מציינו כי כל צבע וצבע רומז לספירה אחת עליונה, וכמו שכתב הרמ"ק בספר פרדס רמונים (שער הגוונים פרק א') וזה לשונו: והנרצה בגוונים הוא משל אל הפעולות הנמשכות מהשורשים העליונים, המשל בזה הגבורה וכו' ראוי שיתייחס אליו האדום וכו', וכן הלבן מורה על הרחמים והשלום, ומדרך הלבנים להיותם בעלי רחמים כמו הזקנים ובעלי שיבה, אשר אין מדרכם לצבוא צבא, ולכן כאשר נרצה לייחס השלום והחסד והרחמים נייחסהו בלבניות וכו'. ואין ספק שיש לגוונים מבוא אל פעולות הספירות והמשכת שפעם, ולסיבה זו כאשר יצטרך הממשיך להמשיך שפע רחמים מהחסד, יצייר נגדו שם הספירה בגוון הענין הנצרך אליו, כפי גוון המידה, אם חסד גמור ללובן גמור וכו', כאשר יצטרך חסד ורחמים יתעטף לבנים. ולנו בזה ראיות ברורות מהכהנים שהמשכתם מצד החסד ובגדיהם בגדי לבן וכו'. ועל דרך זה ודאי לענין הקמיעין, כאשר יעשה אדם קמיע לחסד, יצייר השם ההוא בלובן מזהיר כי אז תגדל פעולת השם ההוא וכו'. וזה טעם הלבנת לשון של זהורית ביום הכפורים, כי בהתבטל הדין בשורש העליון יתבטלו הענפים התחתונים וכו' ע"כ. הרי לנו שהגוונים משפיעים בעליונים ובתחתונים. וכן מציינו בדברי רבנו האר"י במספר עניינים שדיבר בצבעים ולמשל בשער הכוונות (דרוש פיטום הקטורת דף י"ד) כתב: תכוין אל שם טפטפיה כתוב בצבע זהב וכו'. ע"כ.

הגמרא במסכת ברכות (דף ז, א) מביאה: אמר לו הקב"ה למשה: המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך. שואלת על כך הגמרא: ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא? ומשיבה: אין (כן), דתניא (תהילים ז', י"ב) "ואל זועם בכל יום". וכמה זעמו? רגע, וכמה רגע? אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה, וזו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לכיין אותה שעה, חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה (בלק כ"ד, ט"ז) "ויודע דעת עליון". שואלת הגמרא: השתא דעת בהמתו לא הוה ידע, דעת עליון הוה ידע? אלא מלמד שהיה יודע לכיין אותה שעה שהקב"ה כועס בה וכו'.

ומביאה על כך הגמרא מעשה: אמר אביי: בהנך תלת שעי קמיינתא כי חירורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא (- באותן שלוש שעות ראשונות של היום כאשר מלבינה כרבולת התרנגול ועומד על רגל אחת, אז הקב"ה כועס). שואלת על כך הגמרא: כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי (הרי בכל שעה הוא כך?) ומתרצת, כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי, בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי (כל שעה יש בה כרבולת חוטים אדומים שלא החוירו לגמרי ואילו באותה שעה שהקב"ה כועס אין בה חוטים אדומים). ההוא צדוקי דהוה בשבבותיה (בשכנותו) דרבי יהושע בן לוי, הוה קא מצער ליה טובא בקראי (היה מצערו הרבה במקראות), יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא ועיין ביה, סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה, כי מטא ההיא שעתא ניים (לקח ריב"ל תרנגול והעמידו בין רגלי המיטה שהיה יושב עליה ואמר, כאשר תבוא אותה שעה של זעם אקללנו, כשבאה

הנושא: מעלת התנא שמעון בן שטח

בענין התנא שמעון בן שטח, רב שרירא גאון בתשובתו מביא את דברי התוספתא בעדויות (ג, ד): גדול מרב רבי, גדול מרבי רבו, גדול מרבן שמו, כמו שמעון הצדיק שמעיה ואבטליון שנקראו כן מרוב מעלתם, כדרך הנביאים שאין מכניין אותן. ולכן רק מרבן גמליאל הזקן ואילך החלו לכנות בשם "רבן". ואם כן "שמעון בן שטח" שהיה מהזוגות וקדם לרבן גמליאל הזקן, מן הראוי לקרוא לו בשמו ללא הקדמת התואר "רבי" (והצדק עם מה שהגיה בספר אמרי צבי עמ"ס סנהדרין לז: שהגמרא שם הזכירה את שמעון בן שטח בתואר "רבי", ותיקן את הגירסא שיש לומר "שמעון בן שטח" ולהשמיט את התואר "רבי").

א. כישלוננו של ינאי המלך ותיקונו:

הגמרא במסכת קידושין (סו.) מביאה מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל ואמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו (בשעה שבנו עולי בבל את בית המקדש השני, היו שרויים בעוני רב ולכן אכלו מלוח, שהוא מין ירק זול). "והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו". (בסעודתו של ינאי אכלו מלוחים – סמל לעוני – על גבי שולחנות של זהב – סמל לעושר – על מנת להדגיש את השיפור שחל במצבם, שעתה שוב אינם עניים). והיה שם אחד איש לץ לב רע ובלעיל ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך! לבם של פרושים עליך (- שונאיך הם ואין שמחים בהצלחתך, רש"י). שאל אותו ינאי: מהיכן תוכיח לי שאכן הם אינם שמחים בהצלחתי?

אמר לו אלעזר בן פועירה: הקם להם בציץ שבין עיניך (כלומר, אחד משמונת בגדיו של כהן גדול הוא הציץ, שהניחו על מצחו, בין עיניו. ויש לנו דין הנלמד במסכת קידושין (נד.) שכיון שלא ניתנה תורה למלאכי השרת והתורה לא דורשת מבני אדם שיהיו זריזים כמו מלאכים, ואי אפשר לכהנים להיות זריזים כמלאכים ולפשוט את בגדי הכהונה מיד בסיום עבודתם בלי לשהות, לכן הוקדשו בגדי הכהונה על מנת שיהיה מותר ליהנות מהם אף שלא בשעת עבודתם).

ואם כן כיצד כרבולת התרנגול המרמזת על הרגע בו כועס בורא עולם, נהפכת לצבע לבן המסמל על חסד ורחמים?

הגמרא במסכת שבת (דף ע"ז:) מביאה, שרבי זירא פגש את רב יהודה דהוה קאי אפיתחא דבי חמוה, וחזייה דהוה בדיחא דעתיה ואי בעי מיניה כל חללי עלמא הוה אמר ליה (והיה רב יהודה עומד בפתח ביתו של חמיו ושמת, והיתה זו הזדמנות פז לרב זירא שרב יהודה יענה לו על כל שאלותיו וספיקותיו). רב זירא ניצל את ההזדמנות ושאל את ספיקותיו, אחת השאלות היתה: מאי טעמא האי תימרא דתרנגולתא מדלי לעילא (מדוע אצל התרנגול ריס של עין התחתון כשעוצם עיניו עולה למעלה מן העליון, ובשאר כל בריה העליון שוכב על התחתון?) והשיבו: דדיירי אדפי, ואי עייל קטרא – מתעוורא (שנמצאים על הקרשים והקורות ועלול העשן העולה מלמטה להיכנס בעיניהם ולעוור אותם)

וכתב על כך המהרש"א שם וז"ל: מדמה להו לישראל לתרנגולתא כדאמרינן פרק קמא דעבודה זרה בההיא דמייתין לעיל דאני נפרע מהן מעט מעט כפיד של תרנגולת וכו', מאי טעמא תימרא דתרנגולתא, שהם ישראל מדלי לעילא, דהיינו דעיניו למעלה והא כתיב עיני ולבי שם וגו' דמיניה ילפינן דעיניו ולבו יהיו למטה. וקאמר משום דדיירי אדפי, במקום סכנת נפילה ח"ו בגלות, ובעי רחמי שמיא טפי, ועל כן עיניהם למעלה כיון דסילוק שכינה היא למעלה ולולי שתבקש רחמי שמיא מלמעלה, היה עשן שהוא מורה על הגלות כמו שנאמר "והנה תנור עשן ולפיד גו'", ואמרו בב"ר שהראה לו גיהנם וגלות היה אותו עשן מעויר אותם להחשיך ולסתום ח"ו עיני אור הגולה. ע"כ.

ומתבאר, כי התרנגול רומז לגלותם של ישראל מחד, ועל תליית עיניהם בה' יתברך מאידך. נמצא שכאשר הקב"ה מעניש ופוגע בעם ישראל, אין זה עונש כנקמה על חטאם חס ושלום, אלא להיפך חסד הוא מאיתו יתברך, כדי לעוררם שיתלו עיניהם בו ויחזרו ממעשיהם הרעים.

זהו גם הטעם בענין כרבולת התרנגול אשר בשעת כעסו של ה' יתברך נהפכת לצבע לבן, המורה על מידת החסד והרחמים, כי כל כעסו של הקב"ה אינו מחמת נקמה ופגיעה ברשעים חס ושלום, אלא להיפך חסד ורחמים הוא, כדי לעורר את הברואים לעשיית תשובה.

וממילא מותר לינאי שהיה כהן גדול ללבוש את הציץ בשעת הסעודה. הציץ אלעזר בן פועירה לינאי המלך שיתעטר עכשיו בציץ בסעודה מול החכמים.

וכך עשה ינאי המלך "הקים להם בציץ שבין עיניו". בחן אותם ינאי כעצת אלעזר בן פועירה. 'היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידה שמו, ויאמר יהודה בן גדידה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרון!

שהיו אומרים אמו נשבת במודיעים. כלומר, יש לנו דין שאשה שנבעלה לנכרי אפילו באונס היא בכלל "זונה" ואסורה להינשא לכהן. ושבויה שנשבת לנכרים חוששים שמא נבעלה לאחד מהם ולכן אסורה לכהן מדרבנן כמבואר במסכת כתובות (כ.ב.), ובכל זאת אביו של ינאי המלך על אף שהיה כהן נשא את אמו שהיתה שבויה ואסורה מדרבנן לכהן, ממילא בנו ינאי היה חלל מדרבנן ופסול לעבודת בית המקדש. אלא ש"ויבוקש הדבר ולא נמצא", ביקשו חכמים לברר אם זה אכן נכון שאמו של ינאי נשבתה ולא הצליחו לברר, ולכן הניחו לינאי לשמש בכהונה ככהן כשר.

אבל עכשיו שינאי המלך נכנס כך בצורה פומבית עם הציץ, ויהודה בן גדידה העלה את הנושא, קמו החכמים מהסעודה ועזבו אותה בזעם.

לאחר שהלכו החכמים, הסית אלעזר בן פועירה את המלך בחכמים: ינאי המלך, הדיוט (פשוט, שאינו מלך, שר או נכבד) שבישראל – כך הוא דינו (שומע עלבונו ושותק, לא תמיד יש בידו כוח להשיב למעליביו ומחרפיו), ואתה מלך וכוהן גדול, כך הוא דינך?! שאל אותו ינאי: אז מה אעשה? אם אתה שומע לעצתי, רומסם.

ותורה, מה תהא עליה? (מה יהא גורל התורה, אם ייהרגו החכמים המלמדים אותה?!).

השיב לו אלעזר בן פועירה: הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמד (לדעת אלעזר בן פועירה אין לימוד התורה וקיומה תלויים בחכמים. התורה, מונחת וממתינה ללומדים, וכל הרוצה ללמוד, ילמד ואינו זקוק לחכמים. מסקנה: רצח החכמים על-ידי ינאי לא יביא להמעטת תלמוד תורה).

מיד, ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה (הרעה צמחה ועלתה על ידי אלעזר בן פועירה) ויהרגו כל חכמי ישראל. והיה העולם משתומם (שומם, לא היו בו לומדי תורה) עד

שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה. עכ"ד הגמרא בקידושין.

כדי להבין את עומק הדברים, מצינו בברכות (כ.ט.) מחלוקת בין אביי ורבא מי היה ינאי המלך, וז"ל הגמרא: "אל תאמין בעצמך עד יום מותך", שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי. אמר אביי: הוא ינאי הוא יוחנן. רבא אמר: ינאי לחוד ויוחנן לחוד, ינאי רשע מעיקרו ויוחנן צדיק מעיקרו. ע"כ.

והנה לפי שיטת אביי ינאי המלך הוא יוחנן כהן גדול, אשר שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ובסופו נעשה צדוקי. זאת אומרת המעשה הנזכר במסכת קידושין היה בסוף שמונים שנה משנתמנה להיות כהן גדול (וכתב התשב"ץ ח"ג סו"ס קל"ה, שיוחנן אביו של מתתיהו הוא יוחנן כהן גדול שנעשה צדוקי והוא ינאי המלך. אולם בשו"ת דברי יציב ח"ב סימן רפ"ב רוצה לומר, שיוחנן כהן גדול שנעשה צדוקי חזר בגלגול של יוחנן אביו של מתתיהו, ובזה זכה לתיקון).

ונתקשו התוס' ישנים ביומא (לה:), שהגמרא שם אומרת: אמר רבי יוחנן: כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא, שוב אינו חוטא, שנאמר "רגלי חסידי ישמור". והקשו וז"ל: ואם תאמר הרי יוחנן כהן גדול ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי? ויש לומר, דודאי אם בא ליטמא אין נועלין לפניו לגמרי אלא הרבה מכריעין אותו מכאן ואילך בלא עמל ליטהר ולהתקדש. ע"כ.

אולם האר"י הקדוש בשער המצוות (פרשת עקב) מגלה לנו מה הביא את יוחנן כהן גדול אחר שהיה קדוש עליון וזכה להיכנס אל קדש הקדשים להיכנס בשלום ולצאת בשלום, לפתע לשנות את מעשיו ולהיהפך לצדוקי וזת"ד: יש נשמות של רשעים מתגלגלים אחר מיתתם בכל ד' חלקים שבעשיה שהם דצח"ם וכו', ויש שמתגלגל מדריגה אחת למטה ממדריגתו שהיא בבעלי חיים, ויש מתגלגלים גם בצומח, וזה צריך בעת תיקונו לעלות שתי מדריגות. ויש שמתגלגל בדומם וזה צריך לעלות שלש מדריגות, כי בתחילה עולה מן הדומם אל הצומח כי יצמח מן האדמה ויתלבש בתוך הצומח, ואח"כ יאכלוהו הבעלי חיים האוכלים עשב ואז יעלה במדריגת בעל חי, ואח"כ ישחטום ויאכלום בני אדם ויחזרו להיות חלק איברי האדם עצמו ואז יתוקן, כי שם יתברר ע"י אכילת האדם. ולכן האדם כשהוא אוכל צריך להיזהר בתכלית הזהירות ואל יאכל כמו הבהמות והבע"ח שאינן יודעין בין טוב לרע, ולכן הרבו והגדילו חז"ל (ברכות נה.) בענין

זה וכאומרם שהשולחן דומה למזבח ומכפר עוונותיו של אדם וכיו"ב וכו'.

וזה סוד הענין של כמה בני אדם, שלפעמים פתע פתאום תבוא עליהם מאורע רע וקשה וממירין דתם ח"ו ויוצאים מכלל הדת, וכההיא עובדא דיוחנן כהן גדול כשנעשה צדוקי וכיו"ב, והכל הוא כפי נפש המגולגל ההוא שנתערבו עמו אם היה רשע גמור או לאו וכו'. עכ"ל.

וכך מצינו בדברי האר"י הקדוש בשער הגלגולים (הקדמה ב'): וענין זה שהוא גלגול בחיים, נקרא אצל החכמים סוד העיבור וזהו ההפרש שיש בין גלגול לעבור. ולפעמים אפשר שיתעבר בו רוח ממש, של אדם צדיק, אפילו שיהיה מרוחות הצדיקים הראשונים, עד האבות נ"ע, אפילו בזמנינו זה האחרון, והכל תלוי כפי ערך מצות שעושה האדם הזה, כי יש מצות שיש בסגולתם כת, להמשיך נפש הצדיק בסוד עבור, ויש מצות ממשיכות רוח צדיק כנזכר.

גם אפשר, שלפעמים יארע כי יתעבר בו נפש איזה צדיק, ואח"כ יזכה ויתעבר בו עוד נפש צדיק אחר יותר גדול מן הראשון. ונמצא כי יש בו נפש מפאת עצמו, והנפש של הצדיק שבאה לו בתחילה, הוא לו במקום רוח. והנפש השנית של הצדיק היותר מעולה, שבאה לו באחרונה, תהיה לו בבחי' נשמה.

ולפעמים יתוקן נפש האדם כ"כ, עד שיזכה להשיג נפש איזה צדיק, ואחר כך ישיג בחינת רוח ממש של איזה צדיק אחד מעולה מכלם, עד שיוכל להיות, שישג רוחו של אברהם אבינו ע"ה. וזה סוד מה שאמרו ז"ל במדרשים, ובפרט במדרש (בר"ר נו), אין לך דור שאין בו כאברהם אבינו ע"ה, וכיצחק, וכיעקב, ומשה ושמואל וכו'. ואמנם הכלל הוא, כי כפי ערך תיקון וזיכוד מעשה הנפש ההיא של האדם, כך תוכל לזכות, להשיג נשמה מנשמות הראשונים, עד תכלית העליון שבכולם. ואפילו בדורינו זה, יוכל להיות כך. עכ"ל.

ובחסד לאברהם (מעין ה' נהר כ') כתב לפי הזדככות ומעלת תיקון הנפש אז אף שיחזור בגלגול מ"מ מגלגל ה' עימו מנפש הצדיקים השלמים שלא היו צריכים להתגלגל, ונכנס עימו שם בסוד העיבור, שע"י הצדיק ההוא תזדכך נפשו דוגמת הצדיק ותוכל לעלות במעלת הנפש של הצדיק ההוא, וגם הצדיק ההוא זוכה בדבר שסייע בידו וזהו שאמרו: גדולים צדיקים שאפילו במיתתם זוכים לבנים.

ומה שאנו אומרים שנשמת הצדיקים מתעברים בנשמות האדם לסייעם בעוה"ז אינם הם עצמם כי הם למעלה בצרור החיים אצל השי"ת אך אותן הרוחין שנשארו מהם מכל בחינה שביצירה הם שיורדים למטה ומתעברים באדם לסייעו וכן יכול שתתעבר בו נשמת צדיק החי עימו בדורו וכנ"ל עיי"ש.

ובשבט מוסר (פרק נ"ב אות ל') אשר בפרק זה מרחיב להסביר ענין "צדיק ורע לו", וכתב, שיש שתי אפשרויות שהמת יתקן את חטאו, האחד על ידי שחוזר בגלגול בגוף חדש ממש כבתחילה וחוזר לו צער מיתה וכו', או שבא בתורת העיבור בגוף של חי אחר ואין לו צער מיתה וכו'. והשי"ת נותן יסורין לאותו אדם כדי שיתוקן אותו עיבור שבתוכו, ויוצא שאדם זה הנושא את העיבור סובל בחינם, אך עתיד ה' ליתן לו שכרו בעוה"ב מחמת כן וזהו שאמרו: "יש יסורין ללא עוון", וזה סוד "צדיק ורע לו", שמחמת כן רע לו וההיפך בצדיק וטוב לו שאין בו עיבור זה, ולכן גם תמצא שפעמים רשע אחד פתאום חוזר בתשובה, וזה מחמת שנתעבר בו נשמת צדיק ומסייע בידו.

ועי' לרבינו יוסף חיים זי"ע בספרו בן יהוידע (תענית דף י"א) שהנשמה המעידה על האדם לאחר מותו אינה הנשמה שלו, כי היא גם נידונת עם הגוף. אלא הנשמה שהתעברה בו.

אולם כפי שקיים עיבור מנשמת צדיק המסייעת לו בעבודת ה', כך רשע מתעברת בו נשמת אדם רשע המושכת אותו לעבור עבירות, וזאת כדי להחזיקו ברשעתו עדי אובדו מן העולם ח"ו. וכך קרה עם יוחנן כהן גדול.

והנה בספר שני אליהו (ח"א דרוש ז') כתב, שיש נשמות צדיקים שבאים לעולם הזה בסוד העיבור בגוף צדיק אחד שהוא חי בעולם הזה לסייע אותו כדי להרויח לעצמן חלק ממצוותיו ואפשר שיזדמנו להתעבר באדם אחד עשרים או שלשים ניצוצות של נשמות וכולם נחשבים בסוג אורחים והוא אושפיזא שלהם, ולכן אפשר לעולם להתקיים בשביל צדיק אחד כזה שנתעברו בו כמה צדיקים ואורחים אלו ישבו כל זמן שירצו אצל אותו האדם ויוצאים ממנו בעת שירצו. יעו"ש כל דבריו.

לפי זה יש לפרש דברי חז"ל בשבת (קכז:): גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה. כי על ידי מצוות הכנסת אורחים בגופו, זוכה גם לארח בנשמתו נשמות הצדיקים

שייסעו לו בעבודת ה', ויביאו אותו לדרגות גבוהות יותר בקבלת פני השכינה.

ואכן תיקונו של ינאי המלך נעשה על ידי הכנסת אורחים, וכפי שמספר הירושלמי (ברכות פ"א ה"ב דף נג:): שלש מאות נזירין עלו בימי רבי שמעון בן שטח, מאה וחמישים מצא להן פתח לבטל את נזירותם, ומאה וחמישים לא מצא להן פתח. בא שמעון בן שטח לפני ינאי המלך וביקש ממנו: יש כאן שלש מאות נזירים, ועל הנזיר להקריב שלשה קרבנות: כבש לעולה, כבשה לחטאת ואיל לשלמים. וזקוקים הם לתשע מאות קרבנות. תן אתה מחצית ואני אתן חצי. שלח לו ינאי ארבע מאות חמישים בהמות. אזל לישנא בישא ומר ליה: לא יהב מן דידיה כלום (ונאמר לינאי ששמעון בן שטח לא נתן מעצמו כלום, שלמאה חמישים הנזירים הללו מצא פתח ופטורים מקרבנות). שמע ינאי מלכא וכעס. דחל (פחד) שמעון בן שטח וברח.

בתר יומין (לאחר זמן) סלקון בני נש רברבין מן מלכותא דפרס גבי ינאי מלכא, מן דיתבין אכלין, אמרין ליה: נהירין (זוכרים) אנן דהוה אית הכא חד גבר סב (שמעון בן שטח) והוה אמר קומין מילין (והיה אומר לפנינו דברי) דחכמה. תני לון עובדא (סיפר להם ינאי המלך מדוע ברח). אמרין ליה (שיחזיר אותנו), שלח ואייתיתיה. שלח ויהב ליה מילא (הבטיחו שלא יפגע בו לרעה), ואתא ויתב ליה בין מלכא למלכתא (בחר שמעון בן שטח לשבת במקום החשוב בין המלך והמלכה).

אמר ליה (ינאי): למה אפליית (שיקרת) בי? אמר ליה: לא אפליית בך, את ממונך ואנא מן אורייתי (אתה הבאת קרבנות מממונך ואני מתורתך, שמצאתי להם פתח), דכתיב "כי בצל החכמה בצל הכסף". אמר ליה ולמה ערקת? אמר ליה: שמעית דמרי כעס עלי, ובעית מקיימה הדין קרייא (פסוק זה) "חבי כמעט רגע עד יעבר זעם". וקרא עלוי "ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה". אמר ליה: ולמה יתבת בין מלכא למלכתא? אמר ליה: בסיפרא דבן סירא כתיב "סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך".

אמר (ינאי המלך): הבו ליה כסא דליבריך.

נסב כסא ואמר: נברך על המזון שאכל ינאי וחביריו. אמר ליה: עד כדון את בקשיותך? אמר ליה ומה נאמר, על המזון שלא אכלנו? אמר הבון ליה דליכול, יהבו ליה ואכל ואמר: נברך על המזון שאכלנו.

נמצא שכאשר קיים ינאי המלך מצות הכנסת אורחים שנתן ממאכלו לשמעון בן שטח הגיע לתיקונו, כיון שנעשה ראוי לארח בנשמתו נשמות נוספות, ויכול היה בזה לתקן את נשמת האדם הרשע אשר נכנסה בו ומשכה אותו לרעה.

ויש להוסיף בזה, שמעון בן שטח אומר בעת הזימון: "נברך על המזון שאכל ינאי וחביריו", ונראה לומר, שכונתו היתה לומר, כי עדיין מפעפעת בנשמת ינאי, אותה נשמת אדם רשע שבאה לו על ידי האכילה, וזהו "חבריו" היינו רשעים כמותו שבאו לגופו על ידי האכילה.

לכך רמז שמעון בן שטח לינאי המלך שיביא לו ממאכליו, כי על ידי אכילתו יעלה ויתקן גם את מאכליו של ינאי המלך ויביא אותו לתיקונו הגמור. וכמו שכתב בספר מסילת ישרים (פרק כ"ו) וז"ל: והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן, כמקדש, וכמזבח, וכמאמרם זכרונם לברכה (בר"ר פפ"ב): ויעל מעליו אלהים, האבות הן הן המרכבה, וכן אמרו (רש"י בראשית ז'): הצדיקים הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש, ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן שעולה על גבי האישים, כי ודאי הוא שיהיה נחשב לעילוי גדול אל אותם הדברים שהיו עולים על גבי המזבח כיון שהיו נקרבים לפני השכינה, וכל כך יתרון היה להם בזה, עד שהיה כל מינם מתברך בכל העולם, וכמאמרם ז"ל במדרש כן המאכל והמשתה שהאיש הקדוש אוכל, עילוי הוא למאכל ההוא ולמשתה ההוא, וכאילו נקרב על גבי המזבח ממש. והוא הענין שאמרו עליו ז"ל (כתובות ק"ה): כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב בכורים. וכן אמרו (יומא ע"א): ימלא גרונו של ת"ח יין במקום נסכים, ואין הדבר הזה שיהיו הת"ח להוטים אחרי האכילה והשתיה ח"ו שימלאו גרונו כמלעיט את הגרגרו, אלא הענין הוא לפי הכונה שזכרתי, כי תלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממש, והנה הנקרב להם כנקרב על גבי המזבח, ומילוי גרונו תחת מילוי הספלים (ספלים שהיו על גבי המזבח שהיו מנסכים לתוכם יין). עכ"ל. ובאכילתו של שמעון בן שטח הביא את ינאי המלך לתיקונו.

המחלוקת בין שמעון בן שטח לינאי המלך:

הגמרא בסנהדרין (יט.) מביאה מעשה, שעבדו של ינאי המלך (המהרש"א מציין שהיה זה הורדוס) הרג את הנפש, אמר להו שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו ונדוננו.

וכבר בעל כנסת הגדולה בספרו חמרא וחיי עמ"ס סנהדרין שם הקשה, כיצד שמעון בן שטח בא לדון את ינאי המלך הרי הוא גיסו, והמשנה בסנהדרין (כז): מביאה את הקרובים הפסולים לדון ולהעיד, ואחד מהם הוא: גיסו.

ותירץ וז"ל: ונראה לי שרש"י זלה"ה נרגש בזה וכתב וז"ל, תנו עיניכם ונדוננו, תנו עיניכם לדונו בדין ולא תחניפו לו ולא תשאו פניו ע"כ. ויש לדקדק דבגמרא קאמר לשון "ונדוננו" ורש"י פירש, תנו עיניכם לדונו. אלא שרש"י קשה לו איך היה יכול שמעון בן שטח לדונו אחר שהיה גיסו, ולזה פירש שלא היה הוא דן אותו אלא אמר לחכמים שהם ידונו אותו וכו'. עכ"ל.]

שלחו לינאי המלך: עבדך קטל נפשא. שדריה להו, שלחו ליה: תא אנת נמי להכא, "והועד בבעליו" אמרה תורה – יבא בעל השור ויעמוד על שורו.

בא ינאי המלך והתיישב, אמר לו שמעון בן שטח: ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בד, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו'". אמר לו: לא כשתאמר אתה אלא כמה שיאמרו חבריך, פנה לימינו כבשו פניהם בקרקע נפנה לשמאלו וכבשו פניהם בקרקע, אמר להן שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם? יבא בעל מחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו, באותה שעה אמרו: מלך לא דן ולא דניו אותו לא מעיד ולא מעידין אותו. עד כאן דברי הגמרא.

מי היה הצודק בסיפור הזה? שמעון בן שטח או הדיינים? לכאורה פשוט ששמעון בן שטח צדק, שהרי המלאך גבריאל הרג את כל הדיינים. ובכל זאת, כתוצאה מהסיפור הזה גזרו שלא לדון יותר את המלך, כלומר שהם צדקו בכך שהם לא רצו לדון אותו. מדוע?

כדי להבין את שיטתם של הדיינים והיא היתה גם שיטתו של ינאי, שלא מלך טיפש היה והיו לו סברות לשיטתו, יש להקדים.

שואלים התוס', מדוע שמעון בן שטח מבקש מינאי המלך לעמוד על רגליו והרי מצינו כי תלמיד חכם פטור מלעמוד על רגליו, כי כבוד התורה עדיף, ואם כן כל שכן מלך שעדיף מתלמיד חכם כדקאמר לקמן דאפילו למ"ד הרב שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שנאמר "שום תשים עליך מלך"?

מתרצים התוספות, שאכן כבוד תלמיד חכם הוא גדול יותר מאשר כבוד המלך, אלא שתלמיד חכם יכול למחול על כבודו בעוד המלך אינו יכול. הסיבה היא בגלל שכבוד התלמיד החכם בא לו כתוצאה מתלמוד התורה שלו, ונעשית התורה שלו, כדאמר' במסכת עבודה זרה (דף יט.) בתחלה נקראת על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו שנאמר אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. ואילו כבוד המלך בא לו כתוצאה מהמינוי של הקב"ה, ולכן אין הוא יכול למחול על הכבוד הזה.

ואולם, רבי יהונתן אייבשיץ באורים ותומים (ח"מ סימן י"ז סק"ג) שכבוד מלך הוא גדול יותר מכבוד תלמיד חכם, אבל את ינאי המלך לא היו חייבים לכבד מכיון שינאי היה מלך צדוקי, והמקור לכבוד המלך הוא הציווי 'ונשיא בעמך לא תאור' – שחכמים למדו מכאן שהכוונה דוקא במי שעושה מעשה עמך וז"ל: והקשו התוספות בסנהדרין, איך אמר שמעון בן שטח לינאי מלכא עמוד, הא כבוד המלך הוי כמו כבוד ת"ח... מיהו לפי מה שפירש רש"י בברכות פרק שלושה שאכלו דינאי המלך שהיה בימי שמעון בן שטח, היה זה ינאי מלכא הנזכר בקידושין דהיה צדוקי, ואם כן לא היה שייך כאן כבוד מלך, דקיי"ל (יבמות כב:) נשיא בעמך לא תאור – בעושה מעשה עמך, וזהו צדוקי משום הכי אין כאן חלוקת כבוד ולא קשיא מידי.

אולם המהרש"א בזבחים (קב. ד"ה וישנס מתניו וירץ) לא פירש כן, ששם מצינו שאחאב מלך ישראל אשר מן הסתם לא היה צדיק יותר מינאי המלך, ובכל זאת אליהו רץ לפני מרכבתו של אחאב. וכתב המהרש"א וז"ל: "והענין שראוי לחלוק כבוד אפילו למלכים הקדמונים הראשונים כאלו שזכר וכדאמרינן בפרק הרואה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא והמזלזל בכבודם כאילו פוגע בכבוד המקום. עכ"ל. ויש לדקדק מדכותב המהרש"א בלשון "שראוי לחלוק כבוד אפילו למלכים הקדמונים הראשונים כאילו שזכר", מלישנא "דאפילו" משמע שר"ל אפילו לכאלה שזכר אעפ"י שרשעים היו, וא"כ נופל לפי"ז התירוץ של האורים ותומים על קושיית התוס', וצריכים אנו לבוא לתירוצם של התוס' בסנהדרין שם דודאי עשה דכבוד תורה עדיף ואם כן אף על פי שאין תלמיד חכם צריך לעמוד בדין, אולם ינאי המלך היה צריך לעמוד.

ומה שמעיר האורים ותומים מהא דקיי"ל נשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך, יש מקום לחלק בזה בין נשיא לבין

מלך, שכן מצינו שינוי בין כבוד המלך לכבוד הנשיא, וכדברי הגמרא בסנהדרין (יט:): והאמר רב אשי: אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו מוחל, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מוחל, שנאמר 'שום תשים עליך מלך' (שופטים י"ז, ט"ו) – שתהא אימתו עליך. ע"כ. וכמו כן מצינו שינוי בענין הישיבה בפניהם, שכן הרמב"ם (פ"ב מהלכות מלכים ה"ה) כתב בענין ישיבה בפני המלך: ויושב על כיסא מלכות בפלטורין שלו, ומשים כתר בראשו. וכל העם באין אליו, בעת שירצה, ועומדין לפניו, ומשתחוים ארצה. ע"כ. ומבואר שאסור לשבת בפני המלך, לעומת זאת בעניינו של הנשיא פסק הרמב"ם (פ"ז מהלכות תלמוד תורה ה"ו) וז"ל: ראה את הנשיא, עומד מלפניו מלוא עיניו, ואינו יושב עד שישב במקומו, או עד שיתכסה מעיניו. והנשיא שמחל על כבודו, כבודו מוחל. ע"כ. הרי שכבודו של הנשיא פחות מאשר כבוד המלך.

ולכן יש מקום לחלק ולומר, שהדין של "נשיא בעמך לא תאור – בעושה מעשה עמך" נאמר רק לגבי כבוד הנשיא ולא לגבי כבוד המלך.

אם כי מהגמרא בבבא בתרא (ד.) לא משמע לחלק בדין זה בין נשיא לבין מלך, שכן במעשה של הורדוס שהיה מלך כשבא אל בבא בן בוטא, וביקש ממנו לקללו וסירב, הזכיר לו דין זה של "ונשיא בעמך לא תאור" – בעושה מעשה עמך, על אף שהורדוס היה מלך, הרי שגם במלך נאמר דין זה. וצ"ע.

ונראה לומר, כי במחלוקת זו נחלקו שמעון בן שטח וינאי המלך, ששמעון בן שטח הלך בשיטתם של התוס' דעשה של כבוד תורה עדיף על כבוד המלך, ולכן מן הראוי שינאי המלך יעמוד על רגליו. אולם ינאי המלך סבר כדברי האורים ותומים שכבוד המלך עדיף על כבוד התורה, ולכן אינו צריך לעמוד על רגליו.

בזה יתבאר המעשה הנזכר בקידושין שבו בחר ינאי המלך לצאת עם ציץ על מצחו, ועל כך אמר לו יהודה בן גדידה: "ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרון". כי הציץ מרמז על כתר כהונה, שכן מצינו בספר תורת חיים (עמ"ס עבודה זרה דף מד.) שמבאר מדוע כתרו של דוד המלך היה במקום תפילין ששם אין הראש עגול, ולא למעלה בגובה הראש ששם הראש עגול. משום מצות תפילין שבראשו צריך הוא להיזהר שלא יניח כתרו של חול למעלה מכתר תפילין שלא יבזה את התפילין וכיון דמקום יש בראש

שראוי להניח בו שני תפילין לכך הניח כתר של קודש וכתר של חול גבי הדדי וכו', וכהן גדול נמי שהיה מניח את הציץ על מצחו כדמות כתר הנותן על ראש המלך, שנינו שעררו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם היה מניח תפילין וכו'. ע"כ.

ומשום כך בחר ינאי המלך ללבוש את הציץ, להורות ולסמל על כתר המלכות שזכה בו, ואשר הוא למעלה מכתר תורה, ועל כך ענה לו יהודה בן גדידה: "רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרון". היינו, אל תתפאר בכתר שאינו שייך לך.

בדרך זו יתבאר היטב, המעשה המובא במסכת ירושלמי, שכשהוזמן שמעון בן שטח לסעודתו של ינאי המלך, בחר לשבת בין המלך והמלכה וכשנשאל על כך הסביר: בסיפרא דבן סירא כתיב "סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך". והיינו, שהלך לשיטתו כי כתר תורה עדיף על כתר מלכות, ולכן בחר לשבת במקום חשוב.

בדרך נוספת יש להסביר את ענין ישיבתו של ינאי המלך בפני בית הדין, ולעומתו הקפדתו של שמעון בן שטח על עמידתו. וזאת על פי מה שכתב בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תליתאה ח"ג סימן נ"ב) בשם גדול אחד, לבאר את דברי המדרש (בר"ר מה, ז): שהיה הקדוש ברוך הוא עומד ליד אברהם אבינו, ואברהם יושב פתח האהל, ביקש לעמוד מפני השכינה, אמר לו הקדוש ברוך הוא: שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך, שעתיד אני להתייצב בעדת הדיינים והם יושבים ודנים, שנאמר (תהילים פ"ב, א') "אלקים נצב בעדת אל". ע"כ. וביאר מהו "שב ואני אעמוד", כי מנהג העולם הוא שהאדון יושב על מקומו ועבדו עומד לפניו לשרתו, וכך היה צריך להיות שהקב"ה כביכול ישב על כסא כבודו ובריותיו יעמדו לפניו לשרתו כעבד לפני אדונו. ואכן כך היה עד שלא נימול אברהם אבינו, שעד אז, היה אברהם בבחינת עומד על הקב"ה למלא את רצונו.

אולם אחרי שנימול אברהם, זכה הוא ובניו עמו להיות בבחינת (מועד קטן טז:): "צדיק מושל יראת אלקים" מי מושל בי צדיק, שאני גוזר גזירה ומבטלה. וזהו הענין שביקש אברהם לעמוד בפני ה' כעבד בפני אדונו, אמר לו הקב"ה: "שב ואני אעמוד", כי אחרי שקיים מצות מילה, נעשה אברהם בבחינת האדון שיושב במקומו, והקב"ה כביכול עומד עליו לקיים רצונו בבחינת צדיק גוזר והקב"ה מקיים.

מוסיף ואומר הקב"ה לאברהם אבינו: "ואתה סימן לבניך שעתידי אני להתייצב בעדת הדיינים והן יושבין, שנאמר אלקים נצב בעדת אל". כי בזכות מצות מילה זכו ישראל לקבל את התורה, ואשר על ידם תוכרע ההלכה אף כנגד בית דין של מעלה, וכמו שמצינו בסוגיית תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט:), שעל אף שיצאה בת קול והכריזה שהלכה כרבי אליעזר, קם רבי יהושע ואמר "לא בשמים היא ... אין אנו משגיחין בבית קול שכבר כתבת בהר סיני אחרי רבים להטות" (ועי' קצות החושן בהקדמתו מה שכתב בזה).

נוסף על כך הטבע כפוף הוא לפסקי הדין של חכמי התורה, וכדברי הירושלמי (כתובות פ"א ה"ב, נדרים פ"ז ה"ח): אמר רב אבין, "אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי" (תהילים נ"ה, ג'), בת ג' שנים ויום אחד ונמלכין בית דין לעברו, הבתולין חוזרין, ואם לאו, אין הבתולין חוזרין. והיינו, מכיון שעל פי דיני קידוש החודש נתברר שעדיין אינה בת ג' שנים, אזי הטבע משתנה. וכמו שהאריך בזה הש"ך (יו"ד סי' קפ"ט סק"ג). עיי"ש.

וזהו הענין שהדיינים יושבים בדין והקב"ה בגודל ענוותנותו ניצב עליהם כביכול לקבל את הכרעתם בדין, הן בדיני התורה והן לגבי הטבע.

ומתבאר אם כן מדברי השואל ומשיב על כוחם הגדול של הדיינים, שכביכול הם בבחינת מלך היושב על הכסא, וכנגדם עומד הקב"ה לקיים את גזירותיהם.

כאשר ינאי המלך מגיע לבית הדין ומתיישב, הוא מגלה בזה, כי הוא אינו מאמין כי קיימת מעלה כזו שהקב"ה עומד בפני הדיינים לשרתם, וכיון שמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, לכן התיישב להוכיח כי אין המלך – מלכו של עולם כפוף לדיינים, ובא שמעון בן שטח וחייב אותו לעמוד כדי לדחות את דבריו, והקב"ה בגודל ענוותנותו מבטל את דעתו לדעת הדיינים ועומד עליהם לשמשם, כעבד לפני אדונו (ועי' מה שהרחבנו בזה בספרנו נחלת שדה פרשת קדושים אות כ').

ומדוע ינאי המלך לא האמין שהקב"ה עומד לשמש את הדיינים?

משום שהצדוקים ראו את עצמם עבדים של הקב"ה וכפי שנוכיח בהמשך, ממילא בייחסי אדון ועבד לא שייך שהאדון ישרת את עבדו. לא כן הפרושים, ידעו כי הקב"ה הוא אביהם של ישראל, ושייך שהאב ישמש את בנו, ולכן עומד הוא לשרת אצל הדיינים.

ואכן שנינו באבות דרבי נתן (פרק ה' משנה ב') מה הסיבה שהביאה את הצדוקים לכפור בתורה: אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו שונים בדבריו, והיו שונים לתלמידים, ותלמידים לתלמידים. עמדו ודקדקו אחריהן, ואמרו: מה ראו אבותינו לומר דבר זה, אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית, אלא, אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם אחר, ויש תחיית המתים, לא היו אומרים כך. עמדו ופירשו מן התורה, ונפרצו מהם שתי פרצות: צדוקין וביתוסין. צדוקים על שום צדוק, ביתוסין על שום ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם, שלא היתה דעתן גסה עליהם. אלא צדוקים אומרים, מסורת הוא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעולם הזה, ובעולם הבא אין להם כלום.

והיינו, עם ישראל חשובים הם בניס למקום, ושונה הבן אשר משמש את אביו ללא תנאי ופרס, ואילו העבד מצפה לשכר וגמול על עבודתו, כמאמר הירושלמי בתענית (פ"א ה"א): בשעה שהוא "משמש את רבו כל צרכו הוא תובע פרסו ממנו". והפרושים אשר הכירו את מעלתם של ישראל שבנים הם לה', דרשו מהם כי אל לו לאדם מישראל לרדת למדרגת עבדים, על הבן לשרת את אביו מאהבה וישמח בשרותו זה, והשמחה הבאה לו מכך היא שכרו בעולם הזה. לא כן הצדוקים אשר ראו עצמם עבדים למקום, וכאשר שמעו כי אין שכר לעבודתם, קמו ופרשו.

והתנא שמעון בן שטח אשר כל הרגשתו אל בוראו היתה כבן אל אביו, נלחם מלחמת חרמה כנגד הצדוקים ושיטתם כי אנו עבדים לה'.

וזאת מצינו אצל שמעון בן שטח, שכן, חיוב מצות השבת אבדה מן התורה היא ליהודי בלבד ולא לגוי, והמוצא אבידה של גוי מותר לו לקחתה לעצמו, כמו שנאמר בגמרא (בבא קמא קיג:): "מנין לאבידת הגוי שהיא מותרת? שנאמר 'לכל אבדת אחיד', לאחיד אתה מחזיר ואי אתה מחזיר לגוי". וכן נפסק ברמב"ם (הלכות גזלה ואבידה פ"א, ה"ב), ובשלחן ערוך (חו"מ סימן רס"ו, סעיף א').

יתירה מזו אמרו חז"ל, שבדרך כלל אסור להשיב אבדה לגוי (לרמב"ם דווקא לעובדי עבודה זרה, ולרש"י אף לסתם גויים שאינם במעמד של "גרים תושבים"), ועל מעשה כזה נאמר "למען ספות הרוה את הצמאה" (סנהדרין ע"ג), וזהו "איסור גדול" ו"עבירה גדולה" כלשון התוספות (יומא פה: ד"ה להחזיר וכתובות טו: ד"ה להחזיר).

בכל זאת מסופר על שמעון בן שטח (דב"ר ג, ג. וביתר הרחבה בירושלמי בבא מציעא פ"ב ה"ח): מעשה ברבי שמעון בן שטח, שקנה חמור מישמעאלי אחד. הלכו תלמידיו ומצאו אבן טובה תלויה בצווארו. אמרו לו תלמידיו: רבי, "ברכת ה' היא תעשיר" (משלי י', כ"ב). אמר להם: חמור קניתי, אבן טובה לא קניתי. הלך והחזיר לאותו הישמעאלי. קרא עליו אותו הישמעאלי: ברוך ה' אלוהי שמעון בן שטח!

והיינו, שמעון בן שטח המרגיש את ההרגשה הנפלאה של בן העובד את אביו, הרי שאינו עושה רק מה שמוטל וחובה עליו, אלא מחפש כיצד לעשות לפנים משורת הדין, ולכן גם כאשר מוצא אבידה של גוי, אשר על פי ההלכה מותר לו לקחתה לעצמו, אולם יכול הוא על ידה לקדש את שמו של אבא בשמים, ודרך הבן לחפש כיצד ישבחו ויפארו את אביו, לכן הוא מעדיף לוותר על אותה מציאה יקרת ערך, העיקר לקדש שם שמים ברבים.

שמעון בן שטח והמכשפות:

רש"י במסכת סנהדרין (מד): מביא מעשה (ומקורו בירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב), שבאו ואמרו לשמעון בן שטח שיש שמונים מכשפות באשקלון, מה עשה – כינס שמונים בחורים בעלי קומה, והיה אותו היום יום גשמים, ונתן כד גדולה ביד כל אחד ואחד וקיפל טלית בתוכם ואמר להן הזהרו בהן שהן שמונים, ובשעה שתכנסו יגביה איש אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכס, ואם לאו לא נוכל להם, הלך לו שמעון בן שטח לטרקלין שלהם והניח הבחורים מבחוץ, אמרו לו מי אתה אמר להן מכשף אני ולנסותכם בכשפים באתי, אמרו לו: ומה כשפים בידך? אמר להן: יכולני להביא לכם שמונים בחורים עטופי טליתות נגובות ואף על פי שהוא יום גשמים, אמרו לו: הנראה. יצא לחוץ ורמז להם, הוציאו הטליתות מן הכדים ונתעטפו בהן ונכנסו, ואחז כל אחד את אחת מהן והגביה ויכלו להם והוציאו ותלאום כולם.

רש"י ממשך ומספר, "ונתקנאו קרוביהם [=של המכשפות] בדבר, ובאו שנים מהם וכווננו דבריהם והעידו על בנו של שמעון בן שטח חיוב מיתה ונגמר דינו, וכשהיה יוצא לישקל אמר: אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה לי, ואם אינו כן תהא מיתתי כפרה על כל עונותי וקולך תלוי בצואר עדים! ושמעו אלו וחזרו בהם, ונתנו טעם לדבריהם מחמת שנאת הנשים. ואף על פי כן לא נפטר.

לדעת רבי עובדיה ספורנו, זו הסיבה שאומר רבי שמעון בן שטח במסכת אבות (פ"א מ"ט): "שמעון בן שטח אומר: הוי מרבה לחקור את העדים, והוי זהיר בדברך, שמא מתוכם ילמדו

לשקר". ביאר הספורנו שם: "אמר כל אלה להישמר ממה שקרה בענין בנו, שנהרג במצות בית דין על פי עדים שהעידו בפניהם שהרג את הנפש, והעדים עצמן הכחישו את עצמן בסוף".

מתבאר מהמעשה עם המכשפות שכל כוחן היה כל עוד היו עומדות על הקרקע, אולם כאשר הבחורים הרימו אותן מעל הקרקע פסק כוחן ולא יכלו עוד לכשף. וצריך להבין מדוע.

ונראה להסביר, ביום השלישי אחרי שה' ית' מצוה על הארץ להצמיח "עץ פרי עשה פרי למינו", ואילו האדמה הוציאה "עץ עושה פרי", וחז"ל מדייקים שהאדמה שינתה מצווי ה', שהרי הוציאה עץ עושה פרי ולא עץ פרי עושה פרי, זו הפעם הראשונה בבריאה שמשחו נעשה כביכול בשינוי למצוות ה'.

טומאה זו המביאה את הברואים לעבור על רצון יוצרם נשארה באדמה, ומחמת כן שנינו בגמרא (שבת קכט:): לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו. ע"כ. וכן שנינו (פסחים ק"ג): שאחד מהשבעה שהם מנודים לשמים הוא: "המונע מנעלים מרגליו". וביאר הרמ"ע מפאנו בספרו עשרה מאמרות (אם כל חי ח"ג פרק כ"ב) הענין בזה, כי בחטא עץ הדעת נתקללה האדמה ככתוב (בראשית ג', י'): "ארורה האדמה בעבורך", לכן צריך לנעול נעליים לרגליו להפריד בין האדם לארץ שנתקללה. (וראה באגרא דפרקא סימן ד"ש שהביא ענין זה בשם מהר"ם חאגיז בשם חכמי הרמז). אולם ביום הכיפורים שהעולם זוכה להתקדש ולהיטהר מותר ללכת יחף, שאין חשש שיושפע לרעה מן האדמה, וזהו גם הטעם שהכהנים היו הולכים יחפים בבית המקדש, כמו ששנינו "לא יהא דבר חוצץ בינו לבין הרצפה" (זבחים כד.), כי מקום המקדש האדמה בו קדושה, ואין חשש לילך בו יחף.

ומשום כך המכשפים אשר מהותם ללכת נגד רצון הבורא, וכדברי הגמרא במסכת סנהדרין (סו:): "אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן כשפים? מפני שמכחישים פמליא של מעלה". ומסביר רש"י: "שעל מי שנגזר לחיות, ממיתין". והיינו, שאף יש כח בכשפים להזיק לאדם יותר ממה שנקצב לו משמים. אולם כל כוח טומאתם באה להם על ידי האדמה אשר היתה הראשונה בכפירה בה', ומחמת כן מוכרחים הם לעמוד על האדמה בשביל להפעיל את כישופם.

"אראה בנחמה":

הגמרא בחגיגה (טז: וכו"ה במכות ה:): מביאה, תנו רבנן, אמר רבי יהודה בן טבאי: אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים אין עדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנידון. אמר לו שמעון בן שטח: אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרו חכמים אין עדים זוממין נהרגין עד

שיזומו שניהם, ואין לוקין עד שיזומו שניהם, ואין משלמין ממון עד שיזומו שניהם, מיד קבל עליו יהודה בן טבאי שאינו מורה הלכה אלא בפני שמעון בן שטח. ע"כ.

כמו כן מצינו שוב ביטוי זה במסכת סנהדרין (לז); וכן הוא בשבועות (ד:). תניא, אמר (רבי) שמעון בן שטח: אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר ואמרתי לו: רשע מי הרגו לזה או אני או אתה, אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה "על פי שנים עדים יומת המת", היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו. אמרו: לא זז משם עד שבא נחש והכישו ומת. ע"כ.

נמצא אם כן, שרק רבי שמעון בן שטח ובן זוגו יהודה בן טבאי השתמשו בתואר בביטוי "אראה בנחמה", מקום נוסף שמצינו ביטוי זה הוא בכתובות (סז:). תניא, אמר ר' אלעזר ברבי צדוק: אראה בנחמה, אם לא ראיתיה (- בתו של נקדימון בן גוריון) שהיתה מלקטת שעורים מבין טלפי סוסים בעכו, קראתי עליה מקרא זה "אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך", אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך. ע"כ.

והתוספות במסכת חגיגה פירשו, לישנא קלילא הוי, דשבועה בלשון קצר, כלומר לא יוכל לראות בנחמות ציון אם לא עשה זה וכו'.

ולכאורה ביטוי זה של "אראה בנחמה" שייך אצל רבי אלעזר ברבי צדוק שהיה זה אחר חורבן בית המקדש, ומתפלל ומבקש שיראה בנחמות ציון. לא כן אצל שמעון בן שטח ויהודה בן טבאי אשר היו בזמן שבית המקדש היה קיים ועומד על תילו, מה יש להם לומר ביטוי כעין זה.

וכבר עמד בזה מהרש"א בחידושי אגדות למסכת חגיגה וכתב וז"ל: גם שהיה בית המקדש שני קיים בזמן יהודה בן טבאי, קאמר הכי אראה בנחמות ציון של חורבן בית ראשון, דגאולה שניה בבית שני לא הוה גאולה גמורה, שהרי לא חזר להם מלכות בית דוד וכמה דברים שחסרו בבית שני כדאיתא ביומא. ומיהו יותר ניחא פירוש רש"י פרק קמא דמכות שפירש שם, אראה בנחמה, נשבע שימותו בניו ואראה בנחמתן. עכ"ל.

[וכדברים הללו כתב החתם סופר בתשו' (ח"ו סימן פ"ד) וז"ל: ואח"כ כשנבנה בהמ"ק בית שני והקריבו קרבנות הרי מבואר (במס' תמיד ויומא ופ"ק דברכות) שגם כהנים בעבודתם התפללו י"ח וברכו ברכות יוצר אור ואהבה רבה כמונו, ולא עוד אלא שהתפללו על צמיחת קרן דוד המלך ע"ה ואף על פי שהיה להם מלכות בית חשמונאי והורדוס כדמשמע ביומא (נג:), ולא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה ... ואם יאמר האומר שעכ"פ להתפלל

על צמיחת קרן דוד והחזרת עבודה בטל הטעם, שכבר יושבים הם שלום ושקטים במלכי האומות יר"ה, כבר כתבתי לעיל שאפילו בימי מלכות בית שני התפללו על שלטון דבית יהודה כי אז נזכה כלנו לחזות בנועם ה' ולא לאכול מפריה ולשבוע מטובה אנו צריכים שיחשוב המערער שאם נמצא כזה בארצות העמים לא צריכים לארץ ישראל ובהמ"ק, חלילה לא על חיים המדומים האלו אנו שופכים שיחנו ומצפים בצפייתנו כל ימינו. ע"כ. יעו"ש בכל לשונן].

ונראה לפרש בדרך אחרת, יש לדקדק שמכל התנאים לא מצינו אף תנא שהשתמש בביטוי זה חוץ משמעון בן שטח ויהודה בן טבאי, וזאת משום, כי כל מעלת בית המקדש הוא אך ורק כאשר ישראל מקיימים את התורה הקדושה, ולכן הגמרא במגילה (טז:). אומרת, אמר רב גדול תלמוד תורה יותר מבניין בית המקדש. והראיה, שכל עוד שברוך בן נריה היה קיים עזרא לא עזב אותו לעלות לארץ ישראל לבנות את בית המקדש. ולכן בקדש הקדשים היה ארון הברית אשר בו היו לוחות הברית - התורה הקדושה. [ויש לציין לדברי הגמרא (יומא כא. מגילה י: בבא בתרא צט:). "מקום הארון וכרובים בנס היו עומדים". וכתב המהרש"א: לפי ששם השכינה שורה וכמו שכתוב "ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים" (תרומה כ"ה, כ"ב) ושאינו גשם לא יכילהו מקום ומדה ומלא כל הארץ כבודו. עכ"ל. הרי שעיקר השראת השכינה היתה במקום התורה הקדושה שבמקדש]. וכדברי הגמרא בפסחים (פח:). ואמר ר' אלעזר מאי דכתיב (ישעיה ב', ג') "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגו'", אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק? אלא לא כאברהם שכתוב בו הר שנאמר (וירא כ"ב, י"ד) "אשר יאמר היום בהר ה' יראה", ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנאמר (חיי שרה כ"ד, ס"ג) "ויצא יצחק לשוח בשדה", אלא כיעקב שקראו בית שנאמר (ויצא כ"ה, י"ט) "ויקרא את שם המקום ההוא בית אל". כי רק יעקב אבינו שהוא עמוד התורה, וכדברי הזוה"ק (פרשת ויצא דף קמו:). על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. התורה דא יעקב, העבודה דא יצחק, גמילות חסדים דא אברהם. ע"כ. ומבואר שיעקב אבינו הוא עמוד התורה. לפיכך, הוא הראוי שבית המקדש יקרא על שמו. כי עיקר קיומו של בית המקדש הוא על ידי התורה הקדושה.

אולם בזמן שמעון בן שטח ויהודה בן טבאי, שמעידה הגמרא בקידושין (סו.) שהיה העולם שמש מתורה, מחמת כן אף שבית המקדש קיים ועומד, אולם השכינה והקדושה נסתלקה ממנו, ולכן מבקשים ומתחננים "אראה בנחמה".